

(148)
שנה עשירית

טורמיסין

שבועון ליצירה תורנית שעל יד מוסדות תקוע

השבוע במטורימיסין

לחיים, לחיים.

חודש כסלו הגיע, חודש של חסידות,
גאולה והרבה הרבה משקה.
או במרם ערפלתם מוחותיכם בים
כימקלים, מצאו קורטוב של שפיות
בדפי הטורמיסין.

גמרא

- שמרא זיפא
- מינו- רבא בר שרשום
- קומיקס תלמודי (איזה כיף)

מתחדדת; מה ההבדל בין העדות בסוגיא שלנו,
שמשום מה איננו חוששים לקבל אותה, לבין
עדויות אחרות, שלגביהן חל הכלל "אדם קרוב אצל
עצמו ואין אדם משים עצמו רשע", והן לא
מתקבלות?

הרב הביא צד שלישי המבטא את אותה התלבטות:
כשאדם מביא קרבן חטאת למקדש, וטוען שעבר
עבירה – איך אנחנו מקבלים את עדותו? (בנושא זה
העלה הרב כמה שאלות נוספות – מה קורה אם
באים עדים ומעידים שלא חטא ואיננו חייב בקרבן
חטאת? וכן להיפך – מה קורה כאשר עדים מעידים
אותו שעבר עבירה וחייב קרבן חטאת, ואילו הוא
מכחיש זאת בכל תוקף?)

התשובה שהרב נתן לשאלה מדוע בסוגיא שלנו,
ובסוגיות נזיקין אחרות, אנחנו מקבלים את עדותו
של בעל הדין לגבי עצמו, נעוצה בהבדל שבין דיני
ממונות לדינים הנוגעים לגופו של אדם (כדיני
נפשות). שכן ממון הוא הדבר היחיד שלאדם יש
מרות מוחלטת עליו, וזכויות מלאות ומפליגות
לגביו – לרבות הזכות לוותר עליו או לתת אותו
למישהו אחר. לעומת זאת, גוף האדם הוא לא
לגמרי ברשותו, ולכן הוא לא רשאי להמית את
עצמו או לחבול בעצמו.

בבא בתרא

משיעורו של הרב עדין בסוגיית

שטרא זיפא אלחנן ישראלי

הרב העלה שאלה על תופעה בסיסית בסוגייתנו;
במקרה הנדון בסוגיא, הנתבע לוחש לרבה שהשטר
שאותו הציג כהוכחה הוא אכן מזויף, כפי טענת
התובע. אולם האם באמת עדות של בעל-דין בנוגע
לעצמו, ואפילו כאשר הוא מודה בדבר שהוא
לרעתו, יכולה להתקבל? ידוע הכלל, שנזכר גם
במפרשים, ש"הודאת בעל דין כמאה עדים דמי",
השאלה היא, אם-כן, מדוע?

בתור השוואה הזכיר הרב את הכלל ההלכתי "אין
אדם משים עצמו רשע" - אדם לא יכול להעיד עדות
שמעמידה אותו כרשע, כלל שמנומק בגמרא בכך
ש"אדם קרוב אצל עצמו". כלומר ממש כשם שאדם
לא יכול להעיד לטובת עצמו, הוא גם לא רשאי
להעיד לרעת עצמו, ושניהם מאותו הטעם – אדם
נחשב קרוב לעצמו ובתור שכזה הוא אינו רשאי
להעיד בשום עדות הנוגעת לעצמו, בדיוק כמו כל
קרוב אחר. בעקבות ההשוואה השאלה רק

כאשר אנחנו מקבלים עדות של אדם לחובת עצמו בתחום דיני ממונות, איננו מקבלים את העדות בתור בירור של האמת, כמו בעדויות אחרות; אנחנו מתייחסים אליה כמימוש זכותו של אותו אדם לוותר על ממונו. בעדות הנוגעות לגופו הוא לא יכול לחייב את עצמו במיתה או מלקות, בדיוק כשם שהוא לא יכול "לוותר" על גופו, כלומר לפגוע בו. אולם כשאדם מעיד לחובתו בדיני ממונות, אנחנו רואים בכך ויתור על הממון שהיה ברשותו (או שיכול היה להיות ברשותו), או על התביעה של ממון, ולא עדות אמתית בדבר האמת ההיסטורית¹, ובצד הזה אנחנו מקבלים עדות כזו. בניסוח יותר מופשט הרב הגדיר את העניין, שבעדות כזו ערך האמת איננו חשוב כמו פסיקת הדין, שבה מתממשת זכותו של אדם על ממונו.

בסוף השיעור דיבר הרב על ההשלכות לסוגיא שלנו. לצער הלב, הרב הספיק לומר רק כמה משפטים בודדים על הסוגיא עצמה ולכן אני נאלץ להוסיף כמה השלמות משלי.

דבריו של רבה נשענים על ההנחה ש"פליגין דיבורא" - אנחנו מקבלים חלק אחד של דבריו של הנתבע, ודוחים או מתעלמים מחלק אחר בו. שכן אף-על-פי שאנחנו מקבלים לכאורה את דברי של הנתבע בנוגע לזיוף השטר (במובן של ויתור של הנתבע על השטר כהוכחה ישירה לאמיתות טענותיו), אנחנו דוחים את הצד האחר של דבריו, הצד הנוגע לתקפותו של השטר. כשרבה מפעיל את הכלל ההלכתי "מה לי לשקר", הוא מתייחס לשטר המזויף כשטר בעל תוקף, ורק בתור שטר תקף ניתן להשתמש בו בשביל הסברא של "מה לי לשקר"; אם השטר הוא לגמרי חסר כל תוקף, "חספא בעלמא", איננו יכולים לטעון "מה לי לשקר" ולהסתמך עליו.

כלומר, מצד אחד ההודאה של הנתבע "מתקבלת", השטר המזויף כבר לא משמש יותר כהוכחה ישירה של הנתבע לבעלותו על הקרקע, ואכן הדרך שבה רבה מוכיח את זכאותו היא בדרך אחרת, על ידי "מה לי לשקר". אבל ההודאה מתקבלת רק בצד הויתור של הנתבע על הראיה שלו ולא בצד של איבוד תוקפו של השטר. ולכן כאשר רבה מדבר על "מה לי לשקר", הוא משתמש בשטר, וטוען כי הנתבע יכול היה לבחור לומר ש"שטרא מעליא הוא", כי למעשה השטר עדיין בתוקפו, גם אם הנתבע כבר ויתר על השימוש בו כראיה ניצחת.²

רב יוסף, ככל הנראה, איננו מקבל את המורכבות שבדבריו של רבה, הוא לא משתמש כל כך בקלות ב"פליגין דיבורא", לפחות לא בכזאת יצירתיות. נראה שהוא סובר שאנחנו מקבלים את הודאתו של הנתבע לחלוטין, על כל צדדיה, וכשם שמכאן ואילך הנתבע לא יכול להשתמש יותר בשטר כראיה, כך גם השטר עצמו איבד את כל תוקפו, והוא נחשב לשטר מזויף וחסר כל תוקף לחלוטין. כיוון שהנתבע הודה שזיין את השטר - לשטר אין יותר תוקף, הוא "חספא בעלמא", בעוד שהטענה החדשה שלו, שהיה לו שטר אמיתי שנאבד, היא חסרת כל בסיס או הוכחה, ולכן חסרת כל משמעות מבחינת פסק-הדין.

הערה:

נראה שע"י ההסבר הזה ניתן לפתור את אחת הבעיות המרכזיות בסוגיא. כשקוראים את טענותיהם של רבה ורב יוסף מקבלים את הרושם שהם בכלל לא מדברים אחד עם השני. רבה מנסה לחזק את נאמנותו של הנתבע, בעוד רב יוסף תמה עליו: "איך אתה יכול לסמוך על השטר הזה, שהוא כחרס הנשבר?!". הדו-שיח נראה כדו-שיח בין

¹ ומצינו מעין זה בדברי הרשב"ם לג ע"א ד"ה "אהא": "...וזה שמודה עכשיו הרי הוא כנותן לך את האילן מדתו אף על פי שלא זכית בו מן הדין".

² במובן זה, הכלל "מה לי לשקר" עובד פה בדיוק כמו בכל מקרה אחר: בעל-הדין בחר אחת מתוך שתי טענות אפשריות, ויותר בכך על האחרת שהיתה יותר נוחה או יותר בטוחה בשבילו. גם כאן, כמו בכל "מה לי לשקר", בעל הדין יכול, באופן תיאורתי, לטעון את הטענה האחרת, שעדיין היתה יכולה לעמוד, לולא הוא כבר בחר באפשרות הנוכחית.

חרשים, שהרי רבה כלל לא נסמך על השטר המזויף, אלא רק על האפשרות הבלתי ממומשת של הנתבע להשאיר את השטר המזויף בחזקת כשרותו, ועל הבחירה שלו לומר טענה חלשה יותר, ופחות נוחה לו.

קושי זה נובע מההנחה שהכלל "מה לי לשקר" פועל באופן היסטורי; שבאותו הרגע שהנתבע ויתר על טענתו הטובה ובחר בטענה פחות טובה, הוא יצר, למעשה, את חזקת הנאמנות של עצמו, שתחול עליו מכאן ואילך. אולם אפשר לומר ע"פ ההסבר הנ"ל, שהנאמנות לא נוצרת ברגע היסטורי מסוים ונשארת בתוקפה ממנו ואילך, אלא היא יותר עכשווית, היא פועלת, כביכול, בכל רגע ורגע, ולכן זקוקה לתקפותו של השטר שעליו היא מתבססת, וליכולת התיאורטית בלבד של הנתבע להשתמש בו (לולא ויתר על זכות זו).³

פחדן אולי נחמד/מיגו דרבט"ר

ואביחיל סגל

הגמרא בסוגייתנו מביאה מקרה:

רבא בר שרשום נפק עליה קלא דקא אכיל ארעא דיתמי. א"ל אביי: אימא לי איזי גופא דעובדא היכי הוה? אמר ליה: ארעא במשכונתא הוה נקיטנא מאבוהון דיתמי, והוה לי זוזי אחריני גביה, ואכלתה שני משכנתא. אמינא: אי מהדרנא לה ארעא ליתמי ואמינא דאית לי זוזי אחריני גבי דאבוכון, אמור רבנן: הבא ליפרע מנכסי יתומים - לא יפרע אלא בשבועה. אלא אכבשיה לשטר משכנתא ואוכלה שיעור זוזי, דמיגו דאי בעינא אמינא לקוחה היא בידי - מהימנא, כי אמינא דאית לי זוזי גביכו -

³ נראה לי שההסתכלות הזו מקבלת חיזוק מהדין שלפניו אם השתמשנו בכלל "מה לי לשקר" (או בכלל הדומה לו "הפה שאסר הוא הפה שהתיר"), ולאחר מכן באו עדים שהעידו על אותו עניין שעליו הודה בעל-הדין - באותו רגע הכלל מספיק לפעול, ונאמנותו היציבה של בעל הדין פוקעת. גם כאן בא לידי ביטוי הדרך העכשווית שבה עובד הכלל והצורך בתקפותו בכל רגע ורגע.

מהימנא. א"ל: לקוחה בידי לא מצית אמרת, דהא איכא עלה קלא דארעא דיתמי היא, אלא, זיל אהדרה ניהלייהו, וכי גדלי יתמי אשתעי דינא בהדייהו.

הסבר הסיפור: רבא בר שרשום הלווה לאדם מסוים כסף וקיבל בתמורת הלוואה משכון בדמות שדה. החזר הלוואה במצב זה אמור להיעשות ע"י הכסף שרבא בר שרשום ירוויח מהשדה, ולאחר שירוויח את סכום הלוואה הוא אמור להחזיר השדה לבעליו המקוריים. רבא בר שרשום החזיק בקרקע 3 שנים והחזיר לעצמו את סך הלוואה שהלווה. בתוך הזמן הזה, לווה הלווה עוד סכום כסף, אותו הוא היה אמור להחזיר בצורה רגילה (שלא ע"י המשכון). לאחר (לפחות) 3 שנים ולאחר שהרוויח את כל החוב, הלווה נפטר והשאיר אחריו יתומים. רבא בר שרשום שאמור היה בשלב זה להחזיר את הקרקע ליתומים, רצה לעשות תרגיל: הוא ידע שאם עכשיו הוא יחזיר את הקרקע ליתומים ובמקביל ידרוש את החוב הנוסף מההלוואה השניה, הוא יצטרך להישבע על כך בבית דין ע"מ שזה יחייב את היתומים להחזיר לו את הכסף. רבא בר שרשום רצה לקבל את כספו חזרה בלא שיצטרך להישבע על כך. הוא חשב שיוכל להעלים את העובדה שהקרקע אצלו מדין משכון (ושנות המשכון נגמרו), וכך הוא ימשיך להרוויח מהשדה את כל החוב הנוסף שחייבים לו. כך, לא יצטרך לדרוש בצורה פורמלית את החוב וממילא יפטר מהשבועה וירוויח את הכסף. טענתו של רבא בר שרשום הייתה: שהוא צריך להיפטר מהשבועה מדין מיגו, כיוון שאם היה רוצה היה יכול להרוויח את הכסף דרך המשכון ולהיפטר משבועה, כעת כשלא נקט בדרך זו, גם יפטר משבועה. אביי פוסל את המיגו הזה כיוון ש"יצא קול" בדבר אי שייכות השדה לרבא בר שרשום דבר שמפריך את יסודות המיגו, ולכן לא יוכל בר שרשום להרוויח את כספו חזרה בלא שבועה.

הגמרא מספרת על רבא בר שרשום. ראשית, אפשר לשים לב לכך שזהו הסיפור הראשון ברצף הסיפורים שהגמרא מביאה בענייננו, שמזכר בו

שמו של גיבור הסיפור. הגמרא מספרת על 'זה אומר של אבותי', על 'ההוא גברא', על 'ההוא ערבא' אך היא אינה מזכירה מיהו אותו בן אדם ומה סיפורו. המקרה שלנו שונה בעניין זה בכך שהגמרא מספרת על אדם מסוים, רבא בר שרשום⁴. שמו של רבא בר שרשום מעיד על אדם חשוב, רב או גדול. בדרך כלל השם רבא או רבה הוא תוצר של רב אבא, ואם כך מדובר על רב ות"ח. אבן שושן מסביר על המילה רבא בפני עצמה 'רב, גדול', ובערוך מסביר 'רבא פירוש כמו רב גדול ומורה ועוד ישיש'. על כל פנים, לא מדובר באדם פשוט מן השורה, אלא על אדם חשוב יותר. כמו כן נראה שמדובר על אדם ישר וצדיק⁵ ולא על אדם שקרן חלילה. הגמרא ממשיכה ומספרת, שיצא קול על רבא בר שרשום שהוא יושב בקרקע השייכת ליתומים, ומרוויח ממנה על חשבונם. הגמרא משתמשת בביטוי 'נפק עליה קלא', שפירושו הפשוט הוא שישנה שמועה שמסתובבת בעולם ואנשים מדברים בניהם עליה. בפשוט⁶ ומצד האמת, ביטוי זה מתאר דבר שהוא אינו אמת ממשית אלא שמועה שיוצרת אווירה, יותר מאשר יוצרת עובדה. רשב"ם, מסיבה כלשהי, לא מפרש את המונח כפשוטו. הוא כותב כי הקול שיצא בדבר גזלנותו של בר שרשום הוא שמועת אמת והיא בגדר עובדה אמיתית וקיימת. מפירוש תוס' לסוגיה, נראה שהוא קורא

אותו כפשוטו, שמועה בגדר שמועה ולא בגדר אמת.⁷

פירושיהם של רשב"ם ותוס' למונח 'נפק עליה קלא', קשורים ישירות לדרך שבה הם מבינים את ה'מיגו' שרבא בר שרשום מנסה לעשות. בסופו של דבר אביי פוסל את המיגו בגלל הקול, משמע שאותו 'קלא' צריכה להיות דבר שיפריך את כל קיומו של ה'מיגו'. רשב"ם כותב: דמשכון הייתה אצלו עד עכשיו שכלו שני משכנתא, והלכך נפק עליה קול של עדות אמת, דמהשתא אכיל ארעא דיתמי.

רשב"ם טוען שהקול שמדובר בו הוא מתאר מצב בו העולם מודע לעובדות הסיפור כולן, ואין דבר שנסתר מעיני הציבור. לפי זה אפשר להסביר את המיגו בשתי דרכים⁸. אפשר לטעון שהמיגו במקרה שלנו בנוי על הדרך הזאת: כיוון שאדם מסוים היה יכול לעשות כך וכך ולהגיע למצב טוב, על אף שלא עשה זאת אלא בחר בדרך 'קשה יותר', הדין יעשה אתו חסד ויביא אותו למצב הטוב בכוחות עצמו. ולמקרה הספציפי שלנו, כיוון שאותו אדם היה יכול להתחכם (להסתיר את העובדה שהשדה לא שלו), וכך להחזיר את חובו בלא שבועה, הדין יעשה עמו חסד, ויאפשר לו לקבל את חובו בלא שבועה. הבעיה בפירוש זה היא שהוא לא נותן סיבה אמיתית לפטור את בר שרשום בשבועה. העובדה שהוא היה יכול להיפטר משבועה ע"י העלמת העובדות, ולא עשה זאת 'בנחמדות', לא אומרת

⁴ אפשר לטעון שזהו מקרה אמיתי שקרה ולכן הגמרא לא משמיטה את שמו של הגיבור, אך זה עדיין לא מסביר מדוע בסיפורים קודמים שלפי חלק מהמפרשים קרו גם הם, מושמט שמו של הדמויות. ראה רשב"ם לא. ד"ה 'זה אומר של אבותי'.

⁵ המקרה עצמו גם הוא מעיד על נדיבותו של רבא בר שרשום ועל צדיקותו

⁶ אני משתמש במונח 'בפשוט' רק בגלל שמהמשך הסוגיה לא ממש ברור שזה פירושו המקומי של הביטוי, בכ"מ צריך להבין שנפק עליה קלא משמע- שמועה ולא עובדה נחרצת. בסוגיה הקודמת הגמרא משתמשת במונח הזה במשמעותו הרגילה בעניין הכהן שיצאה עליו שמועה בדבר כשרותו לכהונה.

⁷ את סיבותיו של הרשב"ם לפירושו הלא פשטני אפשר למצוא בהמשך הסוגיה.

⁸ כבר ממבט ראשון אפשר לזהות שהמיגו בסיפור זה שונה מהמיגויים בסיפורים הקודמים שהגמרא הביאה. המיגו בסיפור הקודם של הגמרא (ההוא ערבא) הוא מיגו קלאסי המקיים את התנאים הבסיסיים של מיגו- יכולת לטעון משהו טוב ולא טענת משמע שמה שכן אמרת אמת. לעומת זאת אצלנו אין עניין של אימות טענה, לרבא בר שרשום אין שום בעיה של חוסר ראיות והוכחות, ההפך, יש לו שטר חוב על ההלוואה הנוספת, ובידו שטר משכון על הקרקע. הבעיה של בר שרשום שונה, גילוי ראיותיו לכל, יוביל אותו ליעד לא רצוי, חיוב בשבועה. נראה אם כן שהמיגו שמדובר בו אצלנו שונה.

שהצענו- המיגו בא להוות תחליף לעניין האמון שבשבועה, והקלא מפרך את המיגו בצורה שונה (מהבנתו של רשב"ם). וכך כתב תוס': לקוחה היא בידי לא מצית אמרת, אע"ג שאי הוה אמר לקוחה היא בידי הוה נאמן, מ"מ לא הוי מיגו. והכי פירושו- שלא מצית אמרת, לא היית יכול להעיז פניך ולומר כן כיון דנפק קלא, ואין כאן מיגו (תוס' לג. ד"ה לקוחה). פירושו של תוס' מסביר מדוע אפוא הקלא יפריך את יסודות המיגו. המיגו, ע"פ ההבנה השנייה שהצגנו, גורם לבר שרשום להיות נאמן, כיוון שהחליט לגלות את כל הקלפים ללא כל סיבה מלבד היותו אדם אמין. אך הקלא, שגורם לאווירת פקפוק בדבר בעלותו של בר שרשום בשדה, נותן סיבה מדוע הוא לא טען זאת מלבד היותו אדם אמין. בר שרשום לא יכול היה להעיז לטעון זאת, כיוון ש חשש שאווירת הפקפוק בשדהו תגרום לבדיקת העובדות ולגילוי השקר שבטענתו. מכאן, שהמיגו לא בהכרח מעמיד את רבא בר שרשום בחזקת אדם אמין, ולכן לא יוכל לפוטרו משבועה.¹⁰

שהדין מוכרח להיות 'נחמד' אליו חזרה ולפטור אותו משבועה גם לאחר שהעובדות נתגלו. אין כאן קשר אמיתי (תוכני) בין המיגו לבין פטירתו משבועה. אפשר לפרש בדרך אחרת ולטעון, שמטרת המיגו היא לתת נאמנות לבר שרשום שלא דרך השבועה. פירוש זה נסמך על ההנחה שהשבועה בנכסי יתומים נצרכת כדי להגן כמה שיותר על היתומים מפני שקרנים, ורק אדם שמוכן להישבע שדובר אמת יוכל להוציא מהם כסף. כלומר- השבועה באה לתת נאמנות לנושה. במקרה זה המיגו מנסה להוות חלופה להוכחת נאמנות זו. רבא בר שרשום היה יכול להשאיר את השדה אצלו ולגבות את הכסף בלא שבועה (שלא לומר לקחת את השדה לתמיד). העובדה שהוא לא עשה זאת והחליט לשים את כל הקלפים על השולחן, צריכה לתת לו נאמנות חזקה יותר ממה שכל שבועה יכולה לתת, וממילא כבר לא יצטרך להישבע.⁹ הבנה זו של המיגו מקשרת ישירות (מבחינה תוכנית) בינו לבין הפטור מן השבועה. המיגו מהווה תחליף לשבועה ולכן אין בה כבר שום צורך. שתי ההבנות האפשריות של המיגו, מסבירות שבר שרשום היה יכול 'לעבוד' על כל העולם שהשדה שלו. מכיוון שלא עשה זאת, הוא נפטר מן השבועה בדרך זו או אחרת. לכן, ע"פ רשב"ם שמסביר שה'קלא' הוא בגדר אמת לאמיתה והעוילם כולו מודע לעובדות, המיגו לא יכול לעבוד. זאת בגלל שהמיגו נסמך על כך שרבא בר שרשום יכול להעלים עובדות, דבר שבפועל לא יכול לקרות בגלל שנפק עליה קלא. לעומתו, תוס' מסביר את הקלא בצורה שונה בתכלית מהסברו של רשב"ם. נראה, שתוס' סובר שהקלא לא מוכיח עובדה ממשית, אלא שישנן שמועות על כך שהשדה של היתומים. הדבר הזה אינו יוצר עובדה אלא אווירה של רחרוח סביב השדה ופקפוק בדבר בעלותו של בר שרשום. לפי זה נראה לי, שתוס' מבין את המיגו לפי ההבנה השנייה

מִזְרְמִיָּסִין (שם זמני)

שבועון ליצירה תורנית שעל יד מוסדות תקוע

אלחנן ישראלי

חסיד מבמן

אביחיל סגל

כותב מלידה

יואב גולדנר

אומן מבמן ומלידה

המערכת מודיעה שהיא מסירה כל אחריות מתוכן מעליב ופוגעני. כמו כן היא מסירה תוכן מאי הוצאתו של העלון הבא במקרה ולא תכתבו. אמן.

¹⁰ עם זאת טוען תוס' שאם רבא בר שרשום היה מעיז וטוען טענה זו הוא היה נאמן בה. אבל המיגו שבנוי על מה אדם היה יכול לעשות, לא יכול להסתמך על דבר שרוב הסיכויים שבו אדם לא היה עושה.

⁹ שאלה נוספת בסוגיה היא מה רבא בר שרשום רוצה לעשות לאחר שייפטר מן השבועה, לאכול מן השדה עד פירעון החוב (השני), או להחזיר את השדה מיד ולגבות את הכסף בצורה רגילה (הפעם, בלא שבועה).

האיש
המאונן

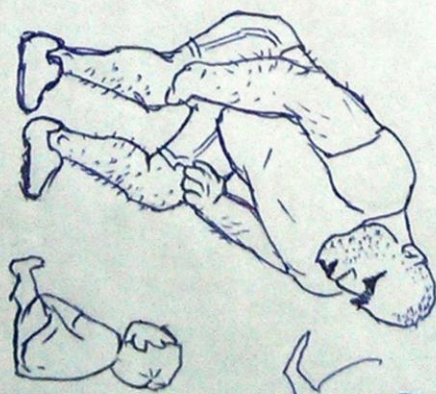
המאונן
האישה!

האישה
המאוננת

האיש
המאונן
האישה!

האיש
המאונן
האישה
המאוננת

אם הייתי רוצה
הייתי יוצא לקדוץ
לך את
הצורה של
האיש-המאונן
האישה...

